

С. С. Пільгуй, аспірант Університету
банківської справи Національного банку України

АНАЛІЗ ТА УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ БАНКУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І СУЧАСНИЙ СТАН

Систематизовано основні методи аналізу й управління фінансовою стійкістю банків. Вивчено зарубіжний досвід управління фінансовою стійкістю банків; проаналізовано сучасний стан стійкості банківської системи України та інших країн.

Ключові слова: фінансова стійкість банку; банківська система; зарубіжний досвід.

In this article were systematized basic methods of analysis and management of financial stability of banks. Studied foreign management experience financial stability of banks and analyzed the current state of the financial stability of the banking system of Ukraine and over countries.

Key words: financial stability of the bank; banking; foreign experience.

Постановка проблеми. З огляду на посилення тенденції фінансової нестабільності, кризових явищ як регіонального, так і світового масштабу, зважаючи на встановлені інтеграційні вектори держави, дослідження свідчать, що існуючого рівня показників фінансової стійкості банків не достатньо для адекватної реакції викликам і загрозам сьогодення, отже, банківська система не може повною мірою забезпечувати фінансову безпеку країни та формувати необхідні фінансові механізми для соціально-економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню різних аспектів управління фінансовою стійкістю банків та методів аналітичного забезпечення приділяється увага багатьох вітчизняних і закордонних учених, зокрема таких, як: Р. Коттер, І. Є. Амелін, В. І. Міщенко, М. І. Савлук, А. М. Герасимович, О. В. Дзюблук, Р. В. Михайлюк, В. В. Коваленко та ін. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць і проведені дослідження щодо управління фінансовою стійкістю банку, багато питань залишаються недостатньо розкритими, різні аспекти фінансової стійкості розглядаються відокремлено, а комплексному виробленню концептуальних підходів з удосконалення управління фінансовою стійкістю приділяється недостатньо уваги. Наявність зазначених проблемних аспектів щодо управління фінансовою стійкістю вітчизняних банків і пошуків шляхів удосконалення управління нею на основі зарубіжного досвіду зумовлює актуальність статті.

Мета статті полягає в науковому обґрунтуванні ефективності оцінювання фінансової стійкості банків на основі показників, що використовуються у зарубіжних системах оцінки фінансової стійкості, а також аналізі сучасного стану банківської системи України та інших країн для виявлення основних тенденцій і факторів динаміки фінансової стійкості банківських систем.

Виклад основного матеріалу. Аналіз останніх наукових публікацій дає змогу зробити висновок, що автори дають своє тлумачення поняття “фінансова стійкість банку”, а також існує ряд систем її оцінювання. З огляду на це, зважаючи на інтеграційні наміри України, необхідно вивчити і систематизувати зарубіжний досвід щодо аналізу та оцінки рівня фінансової стійкості банків.

Наразі у світі існує декілька загальноприйнятих методик оцінювання фінансової стійкості банків. Систематизуючи методи оцінювання фінансової стійкості банків зарубіжних країн світу, можна виділити чотири категорії класифікації (табл. 1).

© С. С. Пільгуй, 2015

Методи оцінювання фінансової стійкості банківської системи [1]

Метод оцінювання	Назва системи	Країна	Наглядовий орган
Наглядові банківські рейтингові системи	CAMELS	США	ФРС США та ін.
	PATROL	Італія	Банк Італії
	ORAP	Франція	Банківська комісія
	CAMELS	Україна	НБУ
Системи фінансових коефіцієнтів та групової однорідності	Individual Bank Monitoring Screens	США	ФРС США
	BAKIS	Німеччина	Федеральне відомство з нагляду за діяльністю кредитних установ
Системи комплексної оцінки банківського ризику	RATE	Великобританія	Управління фінансових послуг
	RAST	Нідерланди	Банк Нідерландів
Статистичні моделі	SAABA	Франція	Банківська комісія
	GMS	США	Федеральна корпорація страхування депозитів

Найпопулярніша та найпрозоріша методика оцінки фінансової стійкості банків – методика CAMELS, яка включає в себе компоненти адекватності капіталу (C), якості активів (A), якості менеджменту (M), рівня доходності операцій (E), рівня ліквідності (L), чутливості до ризиків (S) [2] і використовується американськими органами банківського регулювання та нагляду з 1978 р. Методика дає змогу комплексно оцінювати фінансову стійкість банку, що визначається на основі даних, які надходять у контрольний інститут – Федеральну резервну систему США. Головна перевага системи CAMELS у тому, що вона є стандартизованим методом оцінки банків, у ній рейтинги з кожного показника зазначають керівництву банку напрям необхідних дій щодо їх поліпшення; при цьому зведена оцінка відображає рівень потрібного втручання контрольних органів [3].

Також однією з найрозвиненіших зарубіжних рейтингових систем є PATROL, застосовувана Банком Італії з 1993 р. Мета даної системи – проведення дистанційного аналізу фінансового стану кредитних організацій і виявлення тих із них, в яких необхідно провести виїзну перевірку. Під час аналізу розраховують п'ять компонент: достатність капіталу, прибутковість, якість кредитів, організацію, ліквідність.

Принципово відрізняється французька державна рейтингова система ORAP. Мета даної багатофакторної системи – визначення істотних проблем у банку на основі оцінки всіх компонентів ризиків, пов'язаних із його діяльністю, з використанням кількісної та якісної інформації. У неї входять 14 показників, які діляться на п'ять груп: пруденційні коефіцієнти (капітал, ліквідність тощо); балансова та позабалансова діяльність (якість активів); ринковий ризик; доходи; якісні критерії (власники акцій, управління і внутрішній контроль) [2].

До систем, побудованих на основі коефіцієнтного аналізу, належить BaKred System (BAKIS), застосовувана з 1997 р. Центральним банком Німеччини, основна мета якої – швидка

оцінка фінансового стану кредитної організації, виявлення змін у динаміці кредитного, ринкового ризику та ризику ліквідності, а також виявлення загальних тенденцій у фінансовому секторі економіки. У дослідженні розраховується 47 коефіцієнтів, із яких 19 належать до кредитного ризику (в тому числі й коефіцієнти платоспроможності), 16 – до ринкових ризиків, 2 – до ризиків ліквідності і 10 пов'язані з прибутковістю банківських операцій. При цьому всім цим коефіцієнтам присвоюються однакові коефіцієнти значущості [4].

Також потребують уваги методи оцінювання фінансової стійкості банків провідних європейських країн. Система RATE застосовується Банком Англії для оцінки фінансової стійкості банків з 1997 р. та включає 3 взаємопов'язані блоки: оцінку ризику (Risk Assessment), інструменти нагляду (Tools) та оцінку ефективності застосування інструментів нагляду (Evaluation). Оцінка ризику здійснюється на основі показників, які відображають категорії ризику банківського бізнесу й адекватність контролю за ризиками. Наступний етап полягає в розробці специфічних для кожного кредитного інституту інструментів нагляду, програм і підходів з метою найефективнішого здійснення наглядових функцій. Під оцінкою ефективності застосування інструментів нагляду розуміється висновок про роботу протягом усього наглядового періоду, про зрушення, що відбулися за цей час у діяльності банків.

Оцінка фінансової стійкості в Нідерландах здійснюється за допомогою системи RAST, яка включає в себе чотири основні етапи: загальний опис і фінансовий аналіз банку на основі наявної звітності; поділ банку на великі управлінські підрозділи і види діяльності; оцінка ризиків та управління окремими підрозділами; агрегування показників, складання звітів [4].

Статистична модель SAABA розроблена Французькою банківською комісією та складається з трьох модулів. У першому модулі проводиться кількісний аналіз кредитного портфеля банку й обчислюється ймовірність неповернення різних типів кредитів. За його допомогою оцінюються очікувані втрати протягом трьох наступних років. Другий модуль спрямований на дослідження фінансового стану власників акцій банку – їх спроможність підтримувати банк у разі виникнення фінансових проблем. Третій модуль складається шляхом рейтингування результатів перевірок фінансового стану банку “на місцях” і даних із ринків, на основі чого діагностують якість управління банку, стан внутрішнього аудиту і ліквідність. Використовуючи дані всіх трьох модулів, система здійснює синтетичний діагноз банку і дає йому оцінку надійності за п'ятибальною шкалою [2].

Також виділяють категорію методів оцінювання фінансової стійкості банку на основі рейтингування за авторитетними міжнародними агентствами Moody's, Fitch Ratings, Standard & Poor's. Такі системи оцінки фінансової стійкості складають експертним шляхом більш ніж 1700 спеціалістів.

Спільне для національних і зарубіжних методик те, що вони здебільшого базуються на коефіцієнтному принципі, а отже, не виключається фактор суб'єктивності оцінювання експертами діяльності банку, а зважаючи на те, що в Україні немає загальноприйнятих стандартів і методик для формування експертами однозначно правильних висновків у оцінюванні вибраних критеріїв, то досить складно оцінюється рівень ефективності банківського менеджменту. Також слід зазначити і на недоліки у процесі переведення п'ятибальної шкали оцінки за рейтинговою системою CAMELS до адаптації системи оцінювання ризиків Національного банку України, в якій використовується трибальна шкала, що ускладнює процес зарахування банку до певного класу оцінки стійкості під час переведення з однієї системи в іншу.

Наразі одним із основних суб'єктів оцінювання фінансової стійкості банківських установ є Міжнародний валютний фонд. Проаналізуємо рівень фінансової стійкості банківської системи України на основі індикаторів Financial Soundness Indicators [6].

Один із базових фінансових індикаторів, що характеризує достатність капіталу, – відношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів (I_1). Так, 2008 р. його значення становило 14,0 % та мало позитивну динаміку до зростання, у 2010 р. досягло майже 21 %, а вже у період 2010–2014 рр. спостерігалася негативна тенденція.

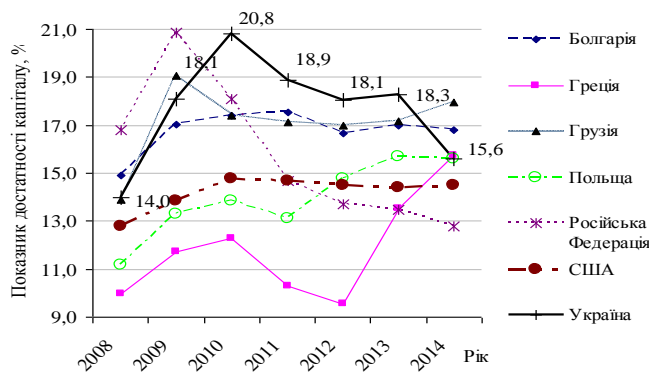

Рис. 1. Динаміка показника достатності капіталу, % [7–9]

Таким чином, в Україні показник достатності капіталу відповідає встановленим нормативам, а порівняно зі значеннями показників таких країн, як США, РФ і Польща – досить високий. Проте слід урахувувати, що у більшості цих країн рівень проблемних кредитів в економіці значно нижчий, ніж в Україні, що говорить про менш ризиковий рівень діяльності їх банківських установ порівняно з вітчизняними (рис. 2).

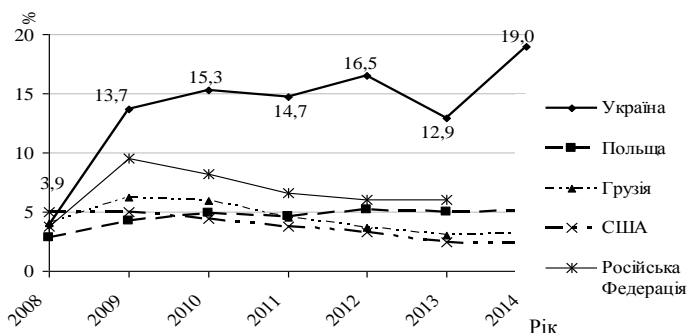

Рис. 2. Рівень проблемних кредитів, % [7–9]

Суттєве зростання рівня проблемних кредитів в економіці України в 2014 р. обумовлено погіршенням кредитоспроможності позичальників на фоні зниження обігу й обсягів виробництва основних галузей, веденням бойових дій на сході країни, а також зменшенням реальних доходів населення за високої девальвації національної валюти. Вищезазначені фактори спричинили неспроможність багатьох позичальників вчасно виконувати взяті кредитні зобов'язання, що, своєю чергою, зумовило зростання обсягу простроченої заборгованості на 93,6 % (65,68 млрд грн), який станом на 01.01.2015 р. склав 135 858 млн грн, що відповідає 13,5 % клієнтського кредитного портфеля [9].

Важливими показниками фінансової стійкості банківської системи є рентабельність активів і капіталу. Порівнюючи результативні показники діяльності вітчизняного банківського сектора з іншими країнами, можна зазначити на найзатяжніший період збитковості українських банків: починаючи з 2009 р., коли ROA становив $-4,5\%$, до 2011 р. $-0,6\%$. Позитивну динаміку показників порушено 2014 р., основними причинами чого була політична нестабільність у країні, недовіра до банківського сектора, виведення ресурсів. Щодо рентабельності

капіталу, то цей показник у всіх зазначених країнах, крім Греції та України, тримався на позитивному рівні, хоч і мав посткризову тенденцію до зменшення.

Станом на 01.03.2015 р. фінансовий результат банківської системи України був від'ємним і становив 52 966 млн грн, що насамперед зумовлено погіршенням якості активів банків, що, своєю чергою, зумовлює необхідність доформування резервів, які, за підсумками 2014 р., збільшилися на 269,25 % і становлять 103 297 млн грн. Ураховуючи значну питому вагу валютних кредитів у клієнтському кредитному портфелі та погіршення якості обслуговування позичальниками кредитів (у тому числі тих, що були надані позичальникам у Донецькій та Луганській областях), банки будуть вимушені доформувати резерви, що, зрозуміло, негативно впливатиме на показники доходності й на рівень капіталізації банківської системи України.

Аналіз динаміки рейтингової позиції України за методикою WEF за індикатором “стійкість банків” свідчить про дуже низьку (у глобальному вимірі) конкурентоспроможність вітчизняної банківської системи. Особливо вона погіршилась внаслідок кризи: у 2009 р. – останнє 133 місце, у 2010–2011 рр. – передостанні 138 і 141 місця (відповідно, зі 139 і 142). У звіті за 2013–2014 рр. хоч Україна займає 143 із 148 місць, однак оцінка (3) нижча порівняно з минулим роком (3,1) (рис. 3) [10].

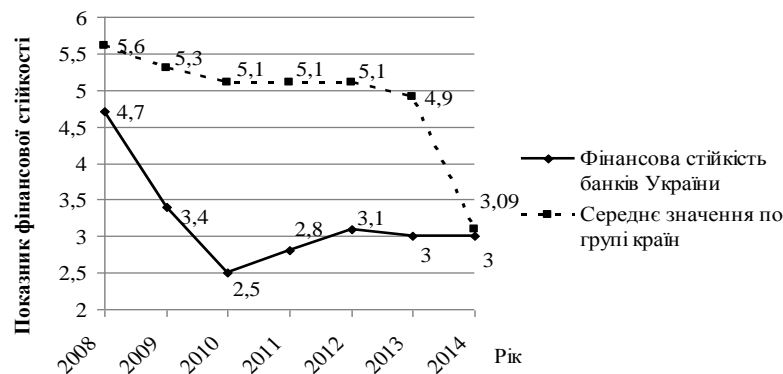

Рис. 3. Динаміка показника фінансової стійкості банківської системи [5–8]

Незважаючи на те, що за останні три роки українська банківська система зробила кроки в напрямі покращання своєї стійкості, що відображено у зменненні розриву із середніми по групі значеннями, вона залишається вразливою: 3,0 бали порівняно із середнім по вибірці 3,09 і найкращим показником 6,71 (у Канади та Нової Зеландії, що очолюють рейтинг другий рік поспіль) підтверджують це.

18 лютого 2015 р. у Верховній Раді України відбулись парламентські слухання на тему “Про шляхи стабілізації банківської системи України”. Під час парламентських слухань наголошувалось на тому, що стабільна банківська система держави – це ознака макроекономічної стабільності держави в цілому, а забезпечення сталості банківської діяльності та грошового ринку є однією з найважливіших функцій держави. Учасниками парламентських слухань було обговорено та сформовано перелік основних проблем у сфері банківської діяльності, які потребують розв’язання на законодавчому рівні:

- зменшення негативних наслідків девальвації національної валюти для виконання фізичними особами кредитних зобов’язань в іноземній валюті (розробка й узгодження Меморандуму щодо врегулювання питання реструктуризації споживчих кредитів в іноземній валюті);
- комплексна реформа валютного ринку України (розробка та прийняття нового комплексного Закону України “Про валютне регулювання в Україні”);
- необхідність упровадження строкових депозитів фізичних осіб без права вимоги безумовного дострокового повернення;

-
- розкриття кінцевих власників комерційних банків;
 - прискорення повернення вкладів фізичних осіб із збанкрутілих банків;
 - захист прав клієнтів банків і споживачів інших фінансових послуг (розробка та прийняття Закону України “Про банкрутство (неплатоспроможність) фізичних осіб”);
 - розширення інструментарію Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (надання Фонду права пролонгувати депозити клієнтів неплатоспроможних банків на певні розумні терміни, можливість тимчасового заморожування депозитів);
 - підвищення рівня фінансової грамотності населення України – особливу увагу НБУ приділити роз’ясненню стану справ у банківському секторі, оскільки негативні результати діяльності фінансово нестійких банків можуть спровокувати панічні настрої серед вкладників, що, своєю чергою, здатні поширитися на інші фінансові інституції.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, кожна з методик оцінювання фінансової стійкості банків має свої певні переваги та недоліки. Проте в основі практично всіх методик оцінювання лежить порівняння кількісних характеристик певного комплексу показників, що не виключає фактор суб’єктивізму в оцінюванні фінансової стійкості банку, а отже, є проблемою, яка потребує розв’язання, адже саме достовірність отриманих показників, що відображають реалії сьогодення, – основа прийняття ефективних управлінських рішень для забезпечення високого рівня фінансової стійкості банку.

Питання вдосконалення методик оцінювання й управління фінансовою стійкістю банків надзвичайно актуальне та необхідне для банків України, зважаючи на її реальний нинішній стан, і потребує подальшого вивчення і впровадження зарубіжного досвіду, вдосконалення законодавчо-нормативної бази України, а також ведення ефективного діалогу й освітньої взаємодії банківських установ і НБУ з населенням.

Список використаних джерел:

1. Колодізев О. М. Забезпечення умов стабільного функціонування банківського сектора України : монографія / О. М. Колодізев, О. В. Бойко, В. О. Дзеніс та ін. – Х. : ХНЕУ. – 2010. – 312 с.
2. Лаврушин О. И. Оценка финансовой устойчивости кредитной организации / О. И. Лаврушин, И. Д. Мамонова. – М. : КНОРУС. – 2011.
3. Савельєва О. В. Методика оцінювання сучасної банківської системи / О. В. Савельєва // Управління розвитком. – 2012. – № 14 (135). – С. 21–23.
4. Стефанишина А. Характеристика та аналіз методик оцінювання стійкості банків України та зарубіжжя / А. Стефанишина // Вісник НБУ. – 2010. – № 11. – С. 62–66.
5. Economy Profiles of Ukraine [Електронний ресурс] // World Economic Forum. – 2015. – Режим доступу : <http://www.reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015/economies/#economy=UKR>
6. FSI by Indicator 2005–2014 [Електронний ресурс] / International Monetary Fund. – Режим доступу : <http://www.data.imf.org>
7. Бюлетень Національного Банку України. – № 1. – 2015. – С. 176.
8. ІФС 2005–2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id
9. Банківська система України: підсумки 2014 року та ключові тенденції розвитку [Електронний ресурс] // НРА “Рюрик”. – Режим доступу : http://www.rurik.com.ua/documents/research/bank_system_tend_4_kv_2014_ukr.pdf
10. The Global Competitiveness Report 2013–2014. World Economic Forum. Geneva, Switzerland [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу : <http://www.weforum.org/reports/globalcompetitiveness-report-2013-2014>
11. Банківська система 2015: виклики та перспективи [Електронний ресурс] // НБУ. – 2015. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=14741673>